

СКАРБНИЦЯ МЕТОДИЧНИХ ІДЕЙ

Література:

1. Електронний словник соціокультурних термінів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dl.sumdu.edu.ua/docs/doc/bookdate_local/no8011.pdf
2. Інформаційні технології в навчанні. – К. : Видавнича група ВНУ, 2006.– 240 с.
3. Інформатизація середньої освіти: програмні засоби, технології, досвід, перспективи / Ред. В. М. Мадзігон та Ю. О. Дорошенко. – К. : Наукова думка, 2003. – С.17.
4. Миронов Ю. Б. Інтернет-технології / Ю. Б. Миронов // Економіка: проблеми теорії та практики : зб. наук. Праць : у 5 т. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2004. – Вип. 194. – Т. II. – С. 457–464.
5. Михайлів Т. В., Турищева Л. В. та ін. Нестандартні форми уроків. – Х., 2006. – С. 17.
6. Оксман В. М. Компьютерная грамотность и профессиональная компетентность // Педагогика. – 1990. – №4. – С. 68–69
7. Салівон Т. Л. Підготовка педагогів до розробки навчальних занять із мультимедійним супроводом у класі інформаційно-комунікаційних технологій// Організація діяльності наукових лабораторій інституту : Науково-методичний посібник / За ред. Н. І. Клокар, О. В. Чубарук. – Біла Церква, 2005. – С. 268.
8. Хуторской А. В. Виртуальное образование и русский космизм // EIODOS-LIST. – 1999. – Вып.1. – 295 с.

Шевченко С. Г.*

ВИКОРИСТАННЯ АУДІОВІЗУАЛЬНИХ ЗАСОБІВ НАВЧАННЯ В КУРСІ ГЕОГРАФІЇ

У статті розкрито психологічну доцільність використання аудіовізуальних засобів навчання як виду ілюстративно-демонстраційних прийомів навчання.

Специфіка географії як предмета полягає в тому, що вона містить великий обсяг матеріалу. При цьому обсяг інформації продовжує збільшуватися з кожним роком. Для того щоб підготувати найповніший, цікавий і сучасний урок географії, учителю необхідно опрацювати велику кількість різних джерел, починаючи від енциклопедії і закінчуючи газетами і журналами. Підґрунтям упровадження мультимедійних технологій до освітнього простору є властивість мультимедіа – гармонійне інтегрування різних видів інформації. Крім того, одним із напрямів модернізації системи географічної освіти є впровадження комп'ютерних технологій і мультимедіа.

У сучасних науково-педагогічних джерелах акцентується увага на високому потенціалі мультимедійних ресурсів (Н. Савченко, О. Шликова, А. Хуторської та ін.).

За рахунок інтенсифікації сприйняття школярами навчального матеріалу стає можливим залучити їх до процесу пізнання як суб'єктів навчальної діяльності.

Метою статті є обґрунтування психологічної доцільності

* © Шевченко С. Г.

СКАРБНИЦЯ МЕТОДИЧНИХ ІДЕЙ

використання аудіовізуальних засобів навчання як виду ілюстративно-демонстраційних прийомів навчання.

Інформаційні технології нині стають потужним багатофункціональним засобом навчання. Їх використання привчає учня жити в інформаційному середовищі, сприяє залученню школярів до інформаційної культури. Сьогодні, з огляду на сучасні реалії, учитель повинен вносити в навчальний процес нові методи подання інформації [2].

Мозок дитини, налаштований на отримання знань у формі розважальних програм телебачення, набагато легше сприйме запропоновану на уроці інформацію за допомогою медіа-засобів. З використанням комп'ютерних мереж і онлайн-ових засобів школи отримали можливість подавати нову інформацію таким чином, щоб задовольнити індивідуальні запити кожного учня. Необхідно навчити кожну дитину за короткий проміжок часу освоювати, перетворювати і використовувати в практичній діяльності величезні масиви інформації. Дуже важливо організувати процес навчання так, щоб дитина активно, з цікавістю і захопленням працювала на уроці [2].

Адже, навчально-пізнавальний процес у цілому є сферою взаємодії вчителя та учнів. Ця сфера визначається інтеграцією основних когнітивних процесів як векторів-складників результативного вектора, яким є загальний навчально-пізнавальний процес. При цьому гармонійність таких складників під час навчання і є умовою розвитку особистості.

Психологія для методики навчання географії є джерелом уявлень щодо загальних особливостей когнітивних процесів школярів, тобто таких процесів, як відчуття та сприйняття, увага, пам'ять, мислення, уява, мовлення. Усвідомлене врахування специфіки цих процесів і є умовою досягнення освітньої мети на уроках географії. Крім того, учитель географії мусить пам'ятати про принципи єдності й цілісності психічного життя учнів, тобто про те, що всі психічні функції поєднані між собою і впливають на пізнавальну активність школярів. Тобто, гармонійне формування і взаємодія когнітивних процесів у навчанні є запорукою всебічного розвитку особистості, а отже, ефективне навчання географії має ґрунтуватися саме на закономірностях цих процесів.

Першим із когнітивних процесів є відчуття, що створює окремі уявлення щодо предметів і явищ з оточення учнів. Через відчуття вони дізнаються про такі якості предметів, як колір, запах, смак, нерівності поверхні, конфігурація тощо. Відчуття створює першооснову для сприйняття й пізнання довкілля. Природа відчуття зумовлюється рефлекторною дією аналізаторів мозку (зорових, слухових тощо) внаслідок дії подразників. Відповідно до цього, за видами є зорове, слухове, нюхове, смакове й шкіряне (тактильне) відчуття учнів (табл.1).

СКАРБНИЦЯ МЕТОДИЧНИХ ІДЕЙ

Таблиця 1

Класифікація й атрибути відчуття та особливості врахування їх впливу на навчально-пізнавальну діяльність учнів

Види відчуття	Атрибути та підвиди відчуття	Особливості врахування впливу відчуття на навчально-пізнавальну діяльність учнів
Зорове	Ахроматичне (від білого до чорного), хроматичне (всі кольори). Відчуття кольору зумовлює певне емоційне тло: чорний – небезпека, зелений – спокій, блакитний – відкритий простір, червоний – збудження. Чим більш віддаленим є предмет, тим більшою має бути контрастність зображення.	Кольори посилюють пізнавальну здатність учнів, тому особливості їх поєднання враховуються при оформленні кабінету географії, створенні унаочнювальних засобів навчання географії тощо.
Слухове	Мовленнєве (забезпечує фонематичний слух – розпізнавання і розуміння мовлення), музичне (впливає на емоційний стан), шумове (природні шуми впливають на емоційний настрій, технічні та голосові – утомлюють і заважають сприймати навчальний матеріал).	Звуки допомагають активізувати асоціативне мислення учнів, можуть створювати позитивне емоційне тло на уроці і використовуватися як супровідні засоби навчання (шум моря, пташиний спів тощо).
Нюхове	Неприємні запахи можуть викликати почуття небезпеки і роздратування та знижувати рівень уваги й працездатності учнів. Приємні запахи формують позитивні асоціації.	Приємні запахи спричиняють активізацію асоціативного мислення учнів і сприяють створенню позитивного емоційного тла на уроці.
Смакове	У цілому має асоціативний характер, утім, подекуди може спричинити формування відчуття голоду, що відволікатиме учнів від навчального процесу.	Можна використовувати при формуванні асоціативних географічних понять, таких як «солоність води Світового океану» тощо.
Шкіряне (тактильне)	Реалізується через відчуття дотиком – специфічну систему пізнавальної діяльності руки.	Застосовується для унаочненого сприйняття окремих географічних об'єктів і зразків: гірських порід і мінералів, деяких видів промислової сировини тощо.

Найважливішим серед усіх когнітивних процесів є сприйняття, що акумулює набутий досвід людини у вигляді уявлень і знань. У результаті впливу певних предметів і явищ довкілля на органи чуття формується предметність сприйняття. Повнота та точність сприйняття залежать від практики та досвіду людей і накопичених ними знань про особливості та якості предметів.

СКАРБНИЦЯ МЕТОДИЧНИХ ІДЕЙ

А отже, у своїй пізнавальній діяльності учні здобувають знання, уточнюють їх і розширюють і поєднують з тими, що вже відомі.

У свідомості учнів виокремлюють наочно-образне та просторово-часове відбиття об'єкта, процесу та явища, яке ґрунтується на різному відчутті (кольору, звуку, запаху, форми, об'єму тощо) та розумінні цього об'єкта, процесу та явища чи осмисленні його на основі попереднього досвіду (віддаленість, швидкість, напрямок руху, тривалість та інші властивості) [5, с. 65].

При цьому провідними в навчанні географії є зоровий і слуховий аналізатори. Закономірним також є те, що під час такого навчання учні по-різному відтворюють географічну інформацію, виявляючи різні типи сприйняття, такі як: синтетичне (узагальнене сприйняття об'єктів, процесів і явищ та легке відтворення й виокремлення їх головних рис), аналітичне (виокремлення й аналіз певних частин загального), аналітико-синтетичне (аналіз змісту об'єктів, процесів і явищ і їх підтвердження) та емоційне.

Тому вчитель географії має враховувати індивідуальні особливості сприйняття учнів, а для розвитку такого сприйняття використовувати відповідні різноманітні унаочнювальні засоби навчання, проводити практичні роботи та екскурсії тощо.

Однією з найцінніших властивостей засобів навчання є їх наочність, що має особливе значення в процесі опанування географічних знань. Слово «наочний» у звичайному, побутовому значенні означає те, що можна побачити, тобто отримати зорове сприймання. Однак, це слово вживається у педагогіці в більш широкому розумінні.

Так, Ян Амос Коменський [3] розумів наочність не лише як властивість візуалізації, а й як принцип залучення всіх органів чуття до кращого сприймання речей і явищ. Він сформулював принцип наочності у формі «золотого правила» дидактики: «...усе, що тільки можна, пропонувати для сприймання відчуттями, а саме: видиме – для сприймання зором, те, що чуємо – слухом, запахи – нюхом, що підлягає смаку – смаком, доступне дотик – дотиком. Якщо якісь предмети відразу можна сприйняти кількома відчуттями, нехай вони відразу охоплюються кількома відчуттями». У відомій книзі «Накреслення всезагальної школи мудрості» Я. А. Коменський писав: «Потрібно у навчанні справу поставити так, щоб не ми говорили учням, а самі предмети, щоб учні могли торкатися їх або їхніх замінників, розглядати, слухати». Отже, наочне навчання – це навчання на самих географічних об'єктах вивчення та/або їхніх замінників.

Згідно з Й. Песталоцці [3], під «наочним» розуміють принцип, за яким у складному об'єкті вивчення ми можемо виокремити прості елементи, кожен з яких для нас є певним первинним чуттєвим образом. І тоді цей об'єкт ми розглядаємо як сукупність чуттєвих елементів. Відповідно до цього наочність

СКАРБНИЦЯ МЕТОДИЧНИХ ІДЕЙ

– це принцип навчання, який дає можливість звести складне до елементарного.

Отже, за Й. Песталоцці, наочність є абсолютною основою пізнання, а об'єкти, що вивчаються, потрібно подавати для спостереження учням і вчити їх саме за такими об'єктами, а не лише за книгами про них.

А. Дістервег [1] сформулював правила, у яких принцип наочності знаходить своє конкретне втілення, а саме:

- 1) від близького до далекого;
- 2) від простого до складного;
- 3) від відомого до невідомого.

Узагалі процес пізнання розвивається за відомою формулою «від живого бачення до абстрактного мислення та від нього до практики». Проте, при застосуванні принципу наочності, створення уявлення має ґрунтуватися на зоровому, слуховому, нюховому, смаковому і тактильному видах відчуттів (табл. 1) та відповідному сприйнятті.

Отже, наочність як властивість засобів навчання та принцип останнього реалізується не тільки за допомогою бачення, а й шляхом мобілізації інших аналізаторів. Досягають цього, з одного боку, завдяки інтеграції різних дидактичних інструментів, насамперед ілюстративно-демонстраційних і прикладних методичних прийомів навчання географії в поєднанні з вербальними прийомами [5, с. 153].

Ілюстративно-демонстраційні методичні прийоми навчання географії ґрунтуються на безпосередньому сприйманні школярами географічних об'єктів, процесів і явищ та їх статичних чи динамічних моделей. Нагадаємо, що сутність принципу наочності полягає у створенні образів і конкретних уявлень, на основі яких буде створено навчально-пізнавальна діяльність учнів, спрямована на оволодіння системою географічних компетенцій.

Отже, основною функцією ілюстративно-демонстраційних методичних прийомів є створення географічних образів і уявлень, формування теоретичних знань та набуття досвіду їх застосування.

Безпосереднє чуттєве сприймання об'єктів довкілля є обмеженим через різні причини. У зв'язку з цим виникає необхідність в опосередкованому чуттєвому пізнанні. Воно може здійснюватися за допомогою:

- відповідних приладів, які розширюють можливості відчуття людини (у географії – це компас, термометр, барометр, гігрометр тощо);
- відео- та аудіозапису, анімацій, фотографій, картин, малярних тощо, які дають можливість сприймати об'єкти вивчення, що віддалені в часі й просторі;
- статичних чи динамічних моделей, які відображають ті, що не сприймаються органами чуття, зв'язки й відношення в довкіллі (карти, структурно-логічні зображення, глобус, телурій тощо).

СКАРБНИЦЯ МЕТОДИЧНИХ ІДЕЙ

У цілому до ілюстративно-демонстраційних методичних прийомів навчання географії належать: ілюстрування, демонстрування та демонстраційний навчальний дослід.

Ілюстрування як прийом навчання географії спрямовано на виразнення думки вчителя. Цей прийом передбачає супроводження викладу навчального матеріалу різноманітними засобами унаочнення, де головним джерелом знань є, переважно, зображення географічних об'єктів, процесів і явищ. При цьому прийом щільно сфокусовано на створенні уявлень учнів.

Демонстрування як методичний прийом навчання географії орієнтовано на аналіз об'єктів, процесів і явищ, що вивчаються на уроці географії, й визначення їх суті, причинно-наслідкових зв'язків і основних ознак. Демонстрування стимулює пізнавальну активність учнів, активізує їхнє сприйняття й мислення. Саме тому під час демонстрування вчителю слід орієнтувати учнів на аспекти, які допомагають цілеспрямовано й послідовно спостерігати, зіставляти, порівнювати та робити висновки й узагальнення. Прийом демонстрування є вельми ефективним при формуванні в школярів географічних понять та причинно-наслідкових зв'язків [5, с. 116].

Демонстрування загалом ґрунтується на показі діючих фізичних моделей, комп'ютеризованих анімацій, фрагментів фільмів, графічно-знакових моделей (особливо коли процес демонструється поетапно) тощо. При цьому вчитель зосереджує увагу учнів на основному змісті тієї чи іншої демонстрації, а отже, допомагає виокремити істотні аспекти географічних об'єктів, процесів і явищ та їх зв'язки. Дітям демонструються: зміна дня і ночі, пір року, будова Землі, утворення льодовиків і заростання озер тощо.

Наприклад, при вивченні теми «Літосфера» в 6-му класі вчитель має в цілому ілюструвати свою розповідь статичними чи динамічними зображеннями діючих і згаслих вулканів з метою створення в учнів уявлень. Утім, для формування поняття «вулканізм» доцільно застосувати саме демонстрування процесу виверження вулкану з обов'язковим аналізом структури, істотних ознак і причинно-наслідкових зв'язків.

При цьому співвідношення зазначених методичних прийомів змінюється залежно від стану засвоєння учнями матеріалу, його складності, а також підготовленості та віку учнів. З другого боку, комплексність втілення принципу наочності досягається за рахунок застосування вчителем у процесі навчання різноманітних ситуативно-комбінаційних варіантів логічно-структурного поєднання типів і видів засобів навчання.

Застосування в навчанні комп'ютера в поєднанні з аудіо-візуальними засобами прийнято називати «новими інформаційними технологіями в освіті». Раніше вчитель просто на словах або за допомогою крейди розповідав учням про рухи літосферних плит, виверження вулканів, цунамі, способи вивчення Землі, різноманітний рослинний і тваринний світ матери-

СКАРБНИЦЯ МЕТОДИЧНИХ ІДЕЙ

ків і океанів тощо. Навіть, якщо і є картинки в підручнику, то вони невеликого розміру, нечіткі, або представлені не повною мірою.

Можливості сучасного світу дозволяють нам використувати різноманітні сучасні і яскраві джерела інформації. Відео та фотоматеріали розвивають образне мислення, формують географічні уявлення. Елементи анімації («живі» схеми) дозволяють змоделювати на екрані географічні процеси і явища в динаміці.

Усі мультимедійні об'єкти сприяють формуванню чуттєвих образів предметів і явищ дійсності, що складають початковий етап процесу формування нових географічних знань.

Сучасний урок – це поєднання традиційних технологій та нових інформаційних джерел, які передбачають використання відеоматеріалів, ресурсів мережі Інтернет. Але під час підготовки до уроку з використанням ІКТ учитель не повинен забувати, що це урок, а отже складати план уроку виходячи з його цілей. При відборі навчального матеріалу він повинен дотримуватися основних дидактичних принципів – систематичності та послідовності, доступності, диференційованого підходу, науковості та ін. [7].

Засвоєння інформації, формування необхідних знань за будь-якої форми навчання завжди пов'язане з психоемоційним навантаженням. Рівень її компенсації й, отже, результативність процесу навчання визначається досвідом учителя і стилем його роботи, а також використовуваними педагогічними прийомами [4, с. 78].

Для кожного конкретного уроку необхідно ретельно відбрати той відеоматеріал, який відповідає меті, плану і структурі уроку. Відеоматеріали можуть використовуватися на всіх етапах уроку: для зацікавлення учнів, під час актуалізації знань, пояснення (введення) нового матеріалу, закріплення, повторення, контролю [6, с. 82].

Але на уроці не так багато часу для перегляду фільмів, тому вважаємо доцільним використовувати комп'ютерні програми з нарізки та склейки відеороликів та відеофрагментів, які дозволяють продемонструвати на уроці відеосюжет, що представляє досліджуване явище з коментарем диктора.

За останні роки автором було створено велику кількість відеороликів, тривалість перегляду яких 1-7 хвилин. Майже на кожному уроці можна вдало використати той чи інший відеосюжет. Для уроків різних типів і форм автор використовує різні види відеоматеріалу: відео-пояснення (розповідь), відео-ілюстрацію, відео-підтвердження, відео-тест тощо.

Відеосюжети повинні нести не тільки інформативну роль, а й залучати дітей до аналізу, синтезу, пошуку. Окрім нової навчальної інформації, до кожного відео фрагменту вчитель має дати також і завдання, яке необхідно виконати після отримання інформації: відповісти на поставлені перед переглядом питання,

СКАРБНИЦЯ МЕТОДИЧНИХ ІДЕЙ

виділити певні факти, скласти план відповіді з певної проблеми, охарактеризувати процес чи явище.

Застосування інформаційних комп'ютерних технологій на уроках географії не тільки полегшує засвоєння навчального матеріалу, а й представляє нові можливості для розвитку творчих здібностей учнів:

- підвищує мотивацію учнів до навчання;
- активізує пізнавальну діяльність;
- розвиває мислення і творчі здібності дитини;
- формує активну життєву позицію в сучасному суспільстві.

Такі уроки завжди цікаві, насичені інформацією, різними завданнями, з'являються умови для різноманітної діяльності в процесі отримання, закріплення і контролю знань, зростає інтерес школярів до предмета. І сам учитель, спробувавши таку форму роботи, відчує її ефективність. Але слід пам'ятати: використання цих засобів не замінює вчителя, а тільки доповнює його діяльність.

Застосування інформаційних технологій в процесі навчання дає певні переваги. Безсумнівно, що це підвищує інтерес і посилює мотивацію навчання. Використання комп'ютерних технологій створює можливості доступу до великих масивів сучасної, свіжої інформації. А поєднання кольору, мультиплікації, музики, звукової мови, динамічних моделей розширює можливості подання навчальної інформації.

Таким чином, використання сучасних аудіовізуальних засобів навчання дозволяє суттєво покращити навчання дітей. Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо у вивченні та аналізі передового педагогічного досвіду з цієї проблеми, а також у розробленні методики із застосуванням у навчально-виховному процесі.

Література:

1. Дистервег А. Избранные педагогические сочинения. – М.: Учбедгиз, 1956. – 374 с.
2. Информационная грамотность и медиаобразование для всех [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.mediagram.ru.
3. Кларин В. М. Я. А. Коменский, Д. Локк, Ж.-Ж. Руссо, И. Г. Песталоцци. Педагогическое наследие : Сборник / Сост. В. М. Кларин, А. Н. Джуринский. – М. : Педагогика, 1987. – 412 с.
4. Савченко Н. А. Использование мультимедиа-технологий в общем среднем образовании [Электронный ресурс]. – Режим доступа : Humanities.edu.ru.
5. Топузов О. М. Загальна методика навчання географії: Підручник / О. М. Топузов, В. М. Самойленко, Л. П. Вішнікіна. – К.: ДНВП «Картографія», 2012. – 512 с.
6. Толковый словарь современной компьютерной лексики [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://comp.vslovar.org.ru>.
7. Хуторской А. В. Практикум по дидактике и современным методикам обучения / А. В. Хуторской. – СПб. : Питер, 2004. – 102 с.